

1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu

“GELENEKTEN GELECEĞE CAMİ MİMARİSİNDE ÇAĞDAŞ TASARIM VE TEKNOLOJİLER”

2-5 EKİM 2012

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

MİMAR SİNAN
GÜZEL SANATLAR
ÜNİVERSİTESİ

SEMPOZYUM KİTABI

GELENEK, ZANAAT, TASARIM VE İNŞA BAĞLAMINDA REEL BİR ÖRNEKLEM; HASAN HEZER

Yard. Doç. Dr. Mehmet UYSAL

Selçuk Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi

Yard. Doç. Dr. Uğur TUZTAŞI

Cumhuriyet Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

Ö

zet

Geleneksel meslek örgütlerinin etkin olduğu süreçte yapı ustaları bu yapılanma içinde yerini bulmuşlardır. Bu bağlamda yapı üreten, tasarlayan, yapan bu sistemde aslında bir yapılanmanın ve standartlaşmanın izlerini görmek mümkündür. 19. yy.da sanayileşme ve batının hammadde ihtiyacı, Osmanlı'daki esnaf örgütlerindeki yapılanmanın bozulmasına da yol açmıştır. Ancak yinede bu meslek örgütlerinin ve ilkelerinin 20. yy. başlarına kadar kısmen sürdürüldüğü görülmektedir. Bu geleneksel üretim biçimlerinin kontrol edildiği mekanizma sanatsal, etik, uygulama ve üretime ilişkin bilgilerin, deneyimlerin bir sonraki kuşağa aktarıldığı bir formatta devam etmekteydi. Ancak sanayi toplumu ve batılılaşma hareketleri ile hızlı üretim, fabrikalaşma/sanayileşme ile bu durumun değişmeye zorlandığı ve gerektiği de kaçınılmaz bir gerçektir. Bu değişim sürecinde zanaatkârlar/ustalar buna ayak uyduramadıkları için yeterli miktarda kendilerini takip edecek veya geliştirecek yeni elemanlar bulamadılar ve de günün koşullarına ilişkin meslekler olmadığı için yok oldular veya yok olmaya yüz tuttular.

Yapı üretimi alanında bakıldığında bu süreçte geleneksel malzeme ve yapım tekniklerinden daha farklı bir teknolojiyi gündeme getiren betonarme, bu alandaki bütün zanaatkârların elini tarihsel birikimini boşa çıkarmıştır. Avrupa'da eğitim alan ve daha sonrada yapı üretim işine giren yerli mimarlar ve batılı mimarlar bu yeni yapım dilini ustalara aktarmaya ve Anadolu'dan büyük kentlere göçen iş arayan yeni kentlilere öğretmeye çalışmıştır. Ayrıca günümüzde de halen bu sürecin devam ettiğini söylenebilmektedir. Aslında geleneksel yapım sistemi ve ustalığı binlerce yıllık bir birikimin ürünüydü. Bu süreçten sonra başlayan yeni yapım üretimi biçiminin tarihsel birikimi Avrupa'da belki 1-2 yüzyıllıktı bizde ise yeni olan bir durumdu. Bu kapsamda yapı tasarımcıları ve üreticileri bu dönüşümün ve değişimin sorunsalları arasında bocaladıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda yeni ülkenin ideolojisi bu yeni teknolojiyi kullandırtmak ve yaymak istemesi de önemli tarihsel girdiler arasında olduğu görülmektedir.

Cumhuriyetle beraber artan kent nüfuslarının ihtiyaçlarını karşılamak için konut yapımında yoğunlaşan betonarme eksenli yapı üretim biçimi, diğer yapı tipolojilerinde de kullanılmaya başlanmıştır. Geleneksel ve tarihsel biçimlenmelerinin yeni yapım teknolojileriyle üretilmesi sorunsalı bu döneme dayanmaktadır. Ayrıca Cumhuriyet ideolojisi olarak cami yapımının bu dönemde azalması yeni yapım teknolojisine geçiş döneminde yaşanacak sorunsalları azaltmış, bunun yanında bu sorunsalı açacak geleneksel yapım iş gücünün, hafızasının potansiyelinin de yok olmasına da neden olmuştur. Bu dönemden sonra cami tasarımı ve yapımı, ya tekrarlama ya da yerel zanaatkârlar aracılığıyla üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu duruma ekonomik etmenler, cami yapım politikaları ve tasarımcıların bu yapı tipolojisine ilgisizliğinin de etkisi bulunmaktadır. Cami dernekleri aracılığıyla kentin dışındaki gelişme alanlarında

1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu

Gelenekten Geleceğe Cami Mimarisinde
Çağdaş Tasarım ve Teknolojiler

inşa edilmeye çalışılan camiler dar ekonomik yapı, tasarımın başış yoluyla yaptırılmak istenmesi veya var olanların kopyalanması yoluyla olduğu görülmektedir. Çalışmamızda işte bu süreçte Anadolu'da ve Asya'da 200'ün üzerinde cami tasarlayan/inşa eden bir yapı zanaatkârının/Hasan Hezer'in bu süreçteki gelişimi ve yapılarındaki biçimleniş anlayışı irdelenmeye çalışılmış, aynı zamanda zanaatkâra ait yapılar tipolojik olarak sıralanmış ve yapı biçimlenişine ait analizler yapılmıştır. Hasan Hezer camileri analiz edildiğinde, 8 ayaklı, 4 fil ayaklı, 4 kuleli ve kubbesiz/çatılı/düz döşemeli olarak 4 tipolojide üretildiği tespit edilmiştir. Cami biçimlenişlerinde ise süreçte değiştiği/geliştiği, yorumlandığı ve kendisine özgü standartların [cami eni kubbe yüksekliği ilişkisi, mahfel biçimleniş vb] olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, zanaat, cami, vernaküler, usta/zanaatkâr.

1.Giriş

Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti bayındırlık işleri felsefe ve örgütlenme biçimiyle 19. yy.'a kadar bir zanaat işi olarak devam etmiş, bu yüzyılda başlayan değişim, yeni yapılanma ile 20. yy. ilk çeyreğinde belirginleşmeye başlamış, mimar kavramı eğitimde, örgütlenmede ve tasarım ilkelerinde görülmüştür [Ödekan, 2009, 48]. Öyle ki, o döneme kadar ülkede inşaat faaliyetlerini gerçekleştiren kalfalar ve özellikle de gayrimüslim kalfalar müteahhitlik ve taahhüt hizmetlerinin baş aktörleridir [Şenyurt, 2009, 73]. Ancak, Sanayi-i Nefise (1882) mektebinin kurulması ile zanaat işi olarak görülen mimar algısı değişmiş ve mimar, tasarımı yüklenen birey olarak algılanmaya başlamıştır [Ödekan, 2009, 48]. Kısacası, 18. yüzyıldan başlayarak hızlı bir ivmeyle devam eden Batılılaşma gibi bir akıntının sonucu olarak ta görülen dönem, olumlu ya da olumsuz anlamda geleneksel üretim dilini dolayısıyla da onun var ettiği mimari üretim ağını etkilemiş ve sonuçta zaten durağanlaşmış bir üretim süreci kopuk/sürekli bir hüviyete bürünmüştür. Süreçteki mimari üretim ağı açısından değerlendirildiğinde Osmanlı mimarlığının anıtsallığı ve işlevi açısından güçlü bir temsiliyet aracı sayılan cami mimarisi ve ona ait geleneksel anlamın değişimi de bu izlekte hemen göze çarpmaktadır. İstanbul'da bile 1885 yılında tamamlanan Yıldız Hamidiye Cami'nden sonra Osmanlı'da selâtin caminin yaptırılmayışı bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Öte yandan, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde bazı ünlü mimarlar tarafından inşa edilen camiler de boyutun küçüldüğü buna karşın, klasik Osmanlı dönemi camilerinin temel üslupsal özelliklerinde ısrar edildiği görülmektedir. I.Ulusal mimarlık dönemi adıyla bilinen dönemde bu üslupta inşa edilen camilerdeki baskın çağrışımlar ve alıntılar cami mimarisinin dışındaki üretim diliyle de paralellikler göstermektedir. Nitekim bir eleştiri odağı olarak, klasik Osmanlı cami ve türbe mimarisinin tekrarı olarak görülen üslup, "Cami Mimarisi" olarak adlandırılmıştır [Haşim, 1928]. Mimari üretim yoğunluğuna bakıldığında ise, bu dönemde ülkedeki ekonomik ve siyasal durumun cami yapımını etkilediği ve çok az sayıda inşa edildiği de bir gerçektir. Yine bu dönem ve 1950'li yıllara kadar olan aralıkta, var olan cami ve mescitlerin büyük bir bölümü [2000 civarında] çeşitli amaçlarla [cezaevi, zahire deposu, kütüphane, müze, askeri depo, ofis vb.] kullanılmışlardır. 1950'li yıllara kadar devletin sanayi hamlesi ile yoğun nüfusları barındıran işçi yerleşkelerinde de camilerin bulunmaması da dikkat çekici bir durumdur. Buna ilişkin 1942 tarihli arşiv belgesinde, Kırıkkale ve Küçük Yozgat'ta [Elmadağ] kurulan askeri fabrikalarda ve yerleşkelerde cami eksikliği belirtilmiş ve cami yapımına onay çıkmıştır [BCA,1942]. Geleneksel anlayışın izleğindeki cami üretimini 1960'lı yıllara kadar devam etmiş olsa da, sonrasında bu üretim şekli ve üslup anlayışı daha geniş bir yelpazeye yayılmıştır.

2. Gelenek, Zanaat, Tasarım ve Cami

Rönesanstan beri zanaatçı/sanatçı imgesinin anahtar öğeleri hüner, yetenek, coşku, hayal gücü ve icat olmuştur ki, bu özelliklerin günümüzde dahi hâlâ aynı tariflenmeye ihtiyaç duyduğunu söylemek abartılı değildir. Güçlü bir model olarak

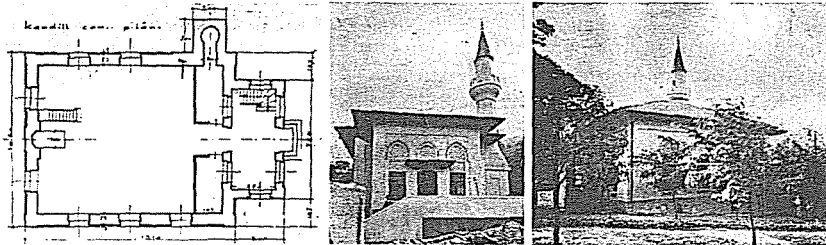

1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu

Gelenek, Zanaat, Tasarım ve İnşa Bağlamında Reel Bir Örneklem; Hasan Hezer
Mehmet UYSAL / Uğur TUZTAŞI

kabullenilerek yaklaşık 300 yıldan fazla belirgin bir mesleki örgütlenmeyle devam ettirilen Osmanlı'nın 16. yy camii modeli, zanaatçı/ sanatçı imgesinin anahtar öğelerini içeren bir modele dönüştürülmüştür. Ancak 19.Yüzyıl sonlarına gelindiğinde artık bu model sadece tipolojik alıntılarla devam ettirilen bir zanaat/sanat ortamının ürününe devşirilmiştir. Bu yüzyılın sonunda İstanbul'da dikkat çeken iki camii; II. Abdülhamit'in yaptırdığı Yıldız Hamidiye Camii [1886] [Kuban, 2007] ve yangın sonucu gene II. Abdülhamit tarafından yeniden yaptırılan Cihangir Camii [Öz, 1987] [1889]'dir [Uzun 2008, 36-37]. 20.Yüzyılın başlarında Mimar Kemalettin'in yaptığı Yeşilköy Mecidiye Camii (1909), Bostancı (1913), Bebek (1913) ve Beyoğlu Kemerhatun (1911) Camileri ise I.Ulusal mimarlık dönemi eserleridir. Türkantoz (2011) Cumhuriyet dönemindeki camileri geleneksel ve özgün tasarımlı olanlar olarak ikiye ayrılabilir, geleneksel camilerin ise üretim açısından devlet eliyle/elitlerce ve halk tarafından üretilenler olarak sınıflandırılabilirliğini belirtmiştir [Türkantoz, 2011]. Halk tarafından inşa edilen camilerin özellikle 1950 sonrası kentle göçle başladığını ve kalfalar aracılığıyla gerçekleştirildiğini, o, bu camilerdeki ortak prensip olarak kubbe kullanımını göstererek, Osmanlı klasik camilerine öykünmecî bir anlayışın egemen olduğunu belirtir [Türkantoz, 2011].

Öte yandan yeri gelmişken 1950'li yıllara kadar geleneksel karakteri devam ettiren camilere değinmek gerekecektir ki, bu örnekler şöyle sıralanabilir. Cumhuriyet döneminin ilk camisi olması sebebiyle de, Mimar Kemalettin tarafından tasarlanan Bakırköy Amine Hatun Camii [Aslanapa, 1986] (1913-1924), ilk örnek olarak dikkat çeker. Sonrasında Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Boyacı Köyü Camii (1934) ve Heybeliada Camii (1934) si [Anonim, 2012b] ile Mimar Kemalettin tarafından İstanbul'da yapılan Bostancı Kuloğlu Camii [Sözen, 1984] ve de Cumhuriyetin ilk yıllarında gene Mimar Kemalettin'in oluşturduğu Evkaf Fen heyeti tarafından, yanan Kandilli Camii yerine duvarları taş, tavanı ahşap ve minaresi betonarme, iç tezyinatı sulu boya ve mihrap çinilerle süslenerek yeniden inşa edilen yeni Kandilli Camii [Burhan Arif, 1931, [Resim 1] 326] bu üretimdeki örneklerdir. Ayrıca, Ankara Kalaba Köyü'nde 1944 yılında Y.Mimar Abidin Mortaş ve Hüseyin Kara tarafından tasarlanmış ve Naşit Toygar tarafından yaptırılan camii [Resim 2] [Mortaş ve Kara, 1951, 7], Kızıltoprak'ta Vasfi Egeli'nin, Adapazarı'nda S. Akkaynak'ın projelerine göre yaptırılan camiler olduğu bilinmektedir [Anonim, 1946, 270]. Mortaş ve Kara [1951] Ankara'daki Kalaba Camii'ndeki taş işçiliğinin [mukarnas vb.] çok iyi derecede olduğunu belirttiği makalelerine göre ustalık anlamında geleneğin sürdürüldüğü söylenebilmektedir [Mortaş ve Kara, 1951,7]. 1940'lı yıllarda Güzide Belerman tarafından yaptırılan, tasarımı Vasfi Egeli'ye ait olan Fener yolundaki mescitte [Resim 3], ahşap basık kubbe kullanılmıştır [Egeli, 1947, 157]. Dönemde bu üretim ağına eleştiriler de göze çarpmaktadır. Öyle ki, Arkitekt Dergisi'nde (1934) Mimar Behçet Bedrettin eski mimarların malzemenin ve tekniğin esiri olduklarını, yeni mimarinin ve mimarlarının özgürlüklerine kavuştuklarını ve yeni ufuklar açıldığını belirtmiştir [Bedrettin, 1934, 177]. Bu tespit döneme ilişkin halen mimaride değişimin istenilen düzeye ulaşmadığının bir göstergesi olarak ta görülebilir.

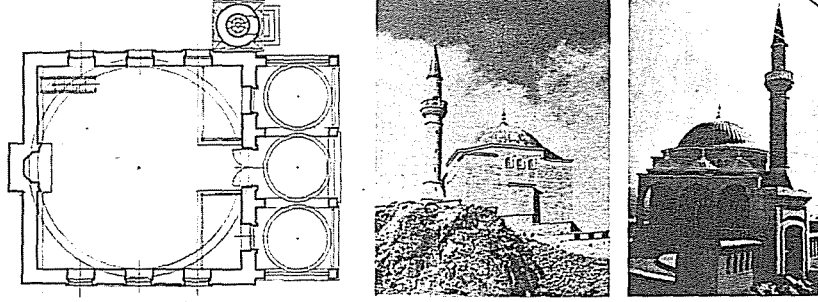

Resim 1. Kandilli Camii (Burhan Arif, 1931, 326-327)

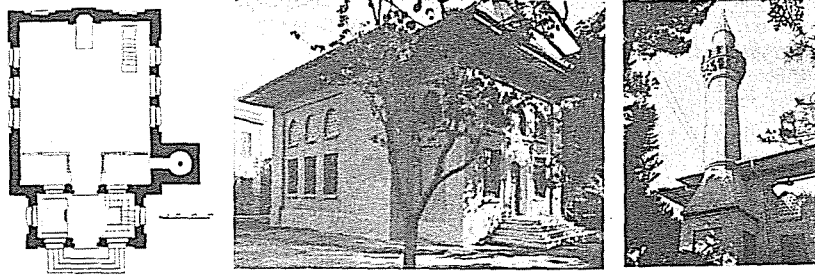

1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu

Gelenekten Geleceğe Cami Mimarisinde
Çağdaş Tasarım ve Teknolojiler

Resim 2. Ankara Kalaba Cami (Mortaş ve Kara, 1951, 6, 8)

Resim 3. Feneryolu'nda Bir Mescit (Egelî, 1947. 157-159)

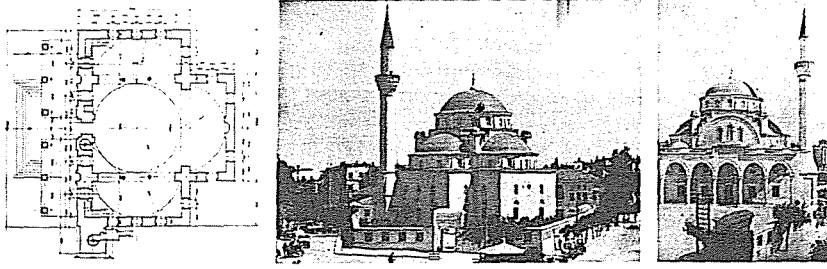
1950-1960 döneminde inşa edilen geleneksel karakterde camilerin başında, Sükrü ve Yusuf Gürün kardeşlerin katkıları, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün izni, Şişli Belediye'sinin yer tahsisi ile 1943-1955 yılları arasında Vasfi Egelî tarafından tasarlanan II. Ulusal mimarlık döneminin önemli eserlerinden olan Şişli Cami [Resim 4] gelir. Caminin alçı pencereleri Tevfik Özkurşun, kapı ve pencerelerdeki ahşap tezyinat İzzet Orni, kubbe ve tavanlardaki nakış Avni Uyar, taş tezyinatı Kayserili İbrahim Tokluoğlu, hat yazıları ise hattat Hamit, Macit ve Halim tarafından yapılmıştır [Anonim, 1946, 269, Anonim, 1953, 178-179]. 1945'te inşasına başlanan camide zanaatkarların çeşitliliği ve yaptığı işlerdeki nitelik nedeniyle geleneğin sürdürüldüğü söylenebilir. Bu dönemin geleneksel karakterdeki üretim diline en yakın tipolojik örnekler, 1953'de Burhanettin Arif Ongun'un tasarladığı Burgaz Ada Camisi ile 1954-1959 yıllarında Ankara'da inşa edilen Recai Akçay'ın Maltepe Camisidir [Türkantoz, 2011, Anonim, 2012a, 36]. 1947 yılında Ankara Yenışehir Camisi için açılan mimari proje yarışma ise dikkat çekmektedir. Birinci ödülün verilmediği yarışmaya 14 proje katılmış, 2. ödülü ise Ali Saim Ülgen ve Orhan Alnar kazanmıştır [Resim 5]. Ödül alan projelere bakıldığında, Osmanlı geleneksel cami tipolojisinin devamı niteliğindeki örneklerle yer verildiği göze çarpar [Anonim, 1947, 82]. Yine 1950'li yıllarda İstanbul Maltepe'de projersiz olarak kubbeli bir camiye başlanmış, ancak yapılamadığı için mimar Ertuğrul Eğilmez tarafından örtüsü kırma çatıya dönüştürülen bir cami inşa edilmiştir [Resim 6]. Öte yandan bu caminin yapımı sırasında mimarı tarafından ortaya atılan şu gerekçe de hayli ilginçtir. Mimara göre, inşa sürecinde en büyük eksiklik işçi kalitesindeki düşüklüktür [Eğilmez, 1957, 116]. Bu dönemde cami üretimine yönelik yapılan eleştirilerde bir taraftan tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Moda Şifa Cami, Zeytinburnu, Hacıhatun Cami, Zeytinburnu'nda Hayırsevenler Cami (mimar Sedat Çetintaş), Eyüp'te Göçmen Evlerinde bir cami (kubbeli), Taksim Cami (Yeni Cami taklidi), Gülbahçe Cami (Şemsî Paşa Cami taklidi) taklit olduğu ya da mimarlarının belli olmadığı gerekçesiyle ve İstanbul gibi bir kent için iyi sonuçlar doğurmayacağı tartışmalarıyla gündeme taşınmış ve çağın gereklerine

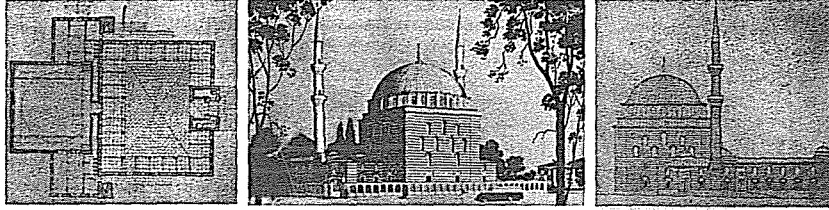
1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu

Gelenek, Zanaat, Tasarım ve İnşa Bağlamında Reel Bir Örneklem; Hasan Hezer
Mehmet UYSAL / Uğur TUZTAŞI

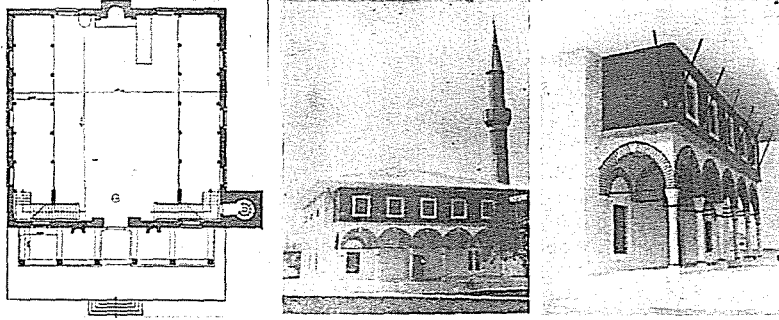
uygun yeni camiler için yarışmalar açılması öngörülmüştür [Öz, 1954, 188]. Neredeyse dönemin tartışmaları ve huzursuzluğuyla peydah olan ve "Yeni-Modern Cami Mimarisi" nasıl olmalı sorusunun ivedi bir cevabını karşılarcasına karşımıza çıkan Kocatepe Cami Proje yarışması ise tam da bu nokta da, bir kopuşun işaretidir. Bu sonuçla geleneksel-modern arasındaki ikilem, kubbe mimarisindeki tipolojik sınırlılaşma dolayısıyla daha farklı bir yorumlama biçimine dönüşmüş ve özgünlük, taklit, kopya vb. gibi kavramlar üzerinden yapılan tartışmalar epeyce bir zaman hafızaları meşgul etmiştir. Öyle ki, 1957 Ankara Yenişehir'de açılan Kocatepe Cami Projesi yarışmasını Vedat Dalokay ve N. Tekelioğlu kazanmış, ancak Hüsrev Tayla ve Fatih'in Uluengin geleneksel tarzdaki projesi uygulanmıştır.

Resim 4. İstanbul Şişli Cami (Egeli, 1953, 169, 170, 172)

Resim 5. Ankara Yenişehir Cami Mimari Proje Yarışması (Anonim, 1947, 57-58)

Resim 6. İstanbul Maltepe Cami (Eğilmez, 1957, 6, 8)

1950 öncesi Arkitekt Dergisi'nde yer alan cami tasarımlarına bakıldığında, en eski tarihli çalışmanın derginin 1931 tarihli nüshasında yayımlanan silindirik kubbesiyle çağdaş bir biçim arayışındaki Burhan Arif'in tasarımı olduğu görülür. Ardından yine aynı dergide 1953 yılında yayınlanan Güzel Sanatlar Akademisi öğrencisi Emin Artan'ın harim kısmı beşik tonozla örtülmüş cami tasarımı da gene özgün biçimsel denemelerdir. 1969 yılında Arkitekt'te yayınlanan dairesel planlı ve kubbe üst örtülü Şikago için tasarlanan proje de uygulanmayan diğer bir örnektir [Evren, 2010, 28] Ancak bir şey kesin ki o da, bu türden özgün çizgilerin kullanıldığı denemeler yayın

1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu

Gelenekten Geleceğe Cami Mimarisinde
Çağdaş Tasarım ve Teknolojiler

bulsa da, 1950 öncesinde bu çizgide cami inşa edilememiştir. Bu arayışlar sonuçlarını özellikle 1960 sonrasında vermiştir ki, bu dönemden sonra artık modern mimarinin unsurlarını taşıyan özgün camilerin yapıldığı gözlemlenmektedir. Örnek olarak; Abdurrahman Erzinçani Cami [Malatya, 1960, Şerif Ali Akkurt], Kınalıada Cami [İstanbul, 1964, İstanbul, Turhan Uyaroğlu ve Başar Acarlı], Etimesgut Zırlı Birlikler Okulu Cami [Ankara, 1967, Cengiz Bektaş], Derinkuyu Cami [Nevşehir, 1971, Hakkı Atamulu], Kral Faysal Cami [İslamabad-Pakistan, 1978-1986, Vedat Dalokay], TEK Cami [Ankara, 1986-1988, Cumhur Keskinok], TBMM Cami [Ankara, 1989, Behruz ve Can Çinicı], Buttım Cami [Bursa, 1996, Yücel Sertkaya], Yeşil Vadi Evleri Cami [Ümraniye-İstanbul, 2004, Adnan Kazmaoğlu] ve Bilkent Doğramacızaade Ali Sami Paşa Cami [Çankaya-Ankara, 2008, Erkut Şahinbaş] sıralanabilmektedir.

Cumhuriyet döneminde camilere sayısal olarak baktığımızda; 1923 öncesinde Anadolu'daki cami sayısı yaklaşık 11000 civarında olduğu belirtilmektedir [Onay, 2009, 60]. 1963 tarihinde toplam cami sayısı 35657 iken, 1971'de bu sayı 42744, 1981'de 47645, 1988'de bu sayı 62947'dir [Özcan, 1990, 6]. 2001 yılında toplam cami sayısı 75369, 2005'te 77777, 2010'da 81984, 2011'de 82693 cami olduğu görülmektedir [Anonim 2012c]. Türkiye'de cami sayılarının artışına ilişkin ilk sayısal analize göre 1971-1988 döneminde ilçe merkezlerinde cami sayılarında dikkat çekici bir artışın olduğu, bucak, köy ve il merkezlerinde ki artışın, ilçe merkezleri gerisinde kaldığı tespit edilmiştir. Bu dönemde Türkiye'de nüfus %50 artarken, cami sayılarında artış %47'dir [Özcan, 1990, 17]. Bektaş [1973], 1950'li yıllardan sonra özellikle köylerde cami yapımının arttığını ve 30000-35000 civarında cami ve mescit inşa edildiğini gözlemiştir. O, bu camilerin halk yardımıyla mahalli kalfalar ve ustalar aracılığıyla yapıldığını, teknik ve mimari yönden zayıf olduklarını ve vakıfların tip projeler hazırlayarak köylere ve kasabalara dağıttığını belirtmiştir [Bektaş, 1973, 124]. Yine Sayar [1977], ülkemizde son elli yılda elliinden fazla cami ve mescit yapıldığının iddia edildiğini ve bu camilerin çoğunun ehliyesiz kişilerce yapıldığı, niteliğin çok düşük, mimarlarca yapılan cami sayısının çok az olduğunu ve bu nedenle vakıflar genel müdürlüğü tip projeler hazırlayarak dağıttığını belirtmiştir [Sayar, 1977, 154]. Yalnız bu konu tartışma götürür niteliktedir ki, o da, bazı verilere göre, 1963 yılında 35657 cami sayısına karşılık 2011 yılı sonuna kadar 82693 cami olduğu 48 yıllık süreçte 47036 cami yapıldığı, buna göre yıllık ortalama bin cami yapıldığı söylenebilmektedir [Özcan, 1990, 6, Anonim 2012c]. Bu rakamlara göre 1973'li yıllarda Bektaş'ın ve 1977 yılında Sayar'ın belirttiği rakamların geçerli olmadığı görülmektedir. Ancak camilerin yoğun olarak yapıldığı dönemin 1960 sonrası olduğu söylenebilmektedir.

3. Gelenek, Süreklilik ve Zanaatkâr Bağlamında Bir Örneklem; Hasan Hezer Usta

"Eser ölmez." Hasan Hezer

Konya Kenti, Anadolu Selçuklularının başkenti olmasının avantajı ile bu dönemde bir çok esere sahip olmuş, Osmanlı döneminde ise daha az eser üretilmiştir. Bu dönemde akla gelen selâtin camileri, Şerafettin, Sultan Selim, Kapı ve Aziziye Camileridir. Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle 1860-1890 yılları arasında birçok mahalle camileri ve mescitleri yapılmıştır [Altın, 2009, 101-180]. 19. yy. sonunda selâtin cami olarak adlandırılacak 1874 yılında Barok tarzında yapılan Aziziye Cami görülmektedir [Altın, 2009, 136]. Bu küçük cami ve mescit yaptıрма geleneği 20. yy.'ın ilk yıllarında özellikle 1910'lı yıllara kadar devam etmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk camisi 1923 yılında yeniden yapılan Kalecik Mescidi'dir [Altın, 2009, 211]. 1960'lı yıllara kadar inşa edilen camiler ve mescitler önceki dönemlerdeki karakterini devam ettirerek, çatılı ve düz döşemeli olarak yapılmışlardır. Konya'da 20. yy. da göze çarpan ilk kubbeli cami, sanayi esnafının yaptırdığı Motorlu Vasıtalar Sanayi Cami, 1968 yılında Ahmet Karadenizli (inşaat ustası) tarafından yapılmıştır [Oral, 1993, 83]. Konya İlahiyat Fakültesi 1968 yılında Cami, Türk Anadolu Vakfı tarafından Mehmet Ermin (inşaat kalfası) yaptırmıştır [Oral, 1993, 93]. Bu dönem için en nitelikli kubbeli cami 1970-1974 yılları arasında Hakim Hacı Kemal Onsun

1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu

Gelenek, Zanaat, Tasarım ve İnşa Bağlamında Reel Bir Örneklem; Hasan Hezer
Mehmet UYSAL / Uğur TUZTAŞI

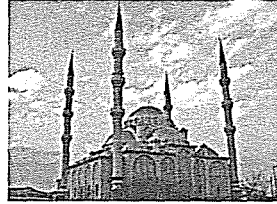
tarafından yaptırılan, Mimar Ömer Kirazoğlu tarafından tasarlanmış olan camidir [Oral, 1993, 88]. 1980'li yıllardan sonra Hasan Hezer'in yoğunlukla cami yaptığı dönem olarak görülmektedir. 1990'lı yıllarda Konya'da ulucami olarak yaptırılan Hacıüveyszade Cami ve külliyesi, mimar Mustafa Özkarakaya (1986-1996) tarafından tasarlanmıştır [Oral, 1993, 158]. Bu caminin belli bir sürecine kadar yine Hasan Hezer ustanın çalıştığı görülmektedir. Konya'da 1990'lı yıllarda özgün cami mimarisinin kopyalarının yapıldığı da görülmektedir. 2012 yılında yapılan ve Konya'nın en büyük camilerinden ikincisi olan Konya Otogar Cami'de yine Hasan Hezer Usta'nın eserleri arasındadır.

3.1.Tasarımdan Uygulamaya: Hasan Hezer

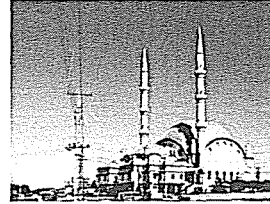
Hasan Hezer Usta, 1940 yılında Konya'nın Akpınar Köyünde doğmuştur. 1966 yılında askerden geldikten sonra, Konya'ya yerleşerek kendi isteğiyle inşaat işlerine başlayan Hezer Usta'nın dedesi ve babası da taş ve ahşap ustasıdır. Ancak, Hezer Usta, ustalık sürecinde onlardan aldığı bir aktarımın olmadığını, 100 yevmiye sonra bir sorunu halletmesi sonucu kalıpcı ustasını olduğunu belirtmiştir. 1966 yılında ustalığa başlayan Hezer, o dönemde Konya'nın kamu binalarının da bulunduğu prestijli caddesinde [Alaeddin Caddesi] Sümerbank binasında çalışmış, kendi ekibiyle beraber Konya'da birçok hastane, iş merkezi, yüksek katlı konut, okul ve fabrika binasında kalıp ustalığını sürdürmüştür. Hasan Hezer Usta'nın, Anadolu'nun birçok yerinde camisi bulunmakla birlikte, Ukrayna ve Çeçenistan'a da cami projeleri gönderilerek bu camilerin inşa edildiğini belirtmiştir.

Resim 7. Hasan Hezer Usta ve Camilerinden Bazıları
(Fotoğraflar Ali Hezer Arşivi)

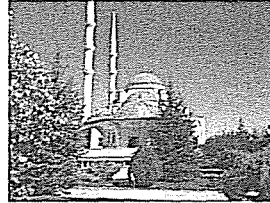
Konya Büsan Sanayi Cami

Konya Zafer Sanayi Cami

Ermenek Ahmet Keleşoğlu Cami

Selçuk Üniversitesi Kampüs Cami

3.2.Camiye ilk başlangıç

Cami ustalığını herhangi bir usta yanında yetişerek öğrenmediğini belirten Hezer Usta, ilk olarak 1973-1974 senelerinde, Konya Kız Ortaokulu (Mareşal Mustafa Kemal İlköğretim okulu) olarak yapılan ve uzun süre (1997'ye kadar) Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi olarak kullanılan binada kalıp çakarken Bardakçı Cami yaptırma derneğinin kendisine gelerek; camiye başladıklarını [1970], duvarlarını ve mahfellerini yaptıklarını ancak kubbeyi yapamadıklarını/yaptıramadıklarını belirtmeleri üzerine, bu teklifi ekibiyle beraber yerinde yaptığı incelemeyle değerlendirmeye alan ve bu işi başarabileceği kararına varan Hezer Usta Aziziye Cami'nde incelemelerde bulunarak kubbeyi tamamlamıştır [Resim 8.a ve 8.b]. Bu süreçten sonrada kalıpcılığa ve cami yapımına devam eden Hezer'in, temelden başlayarak yaptığı ilk cami Marangozlar Cami [1976]'dir [Resim 9.a ve 9.b].

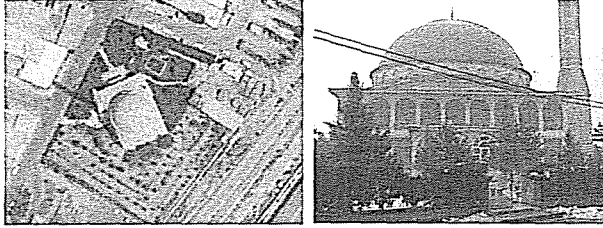
1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu

Geleekten Geleceğe Cami Mimarisinde
Çağdaş Tasarım ve Teknolojiler

Cami yaptığı ilk dönemlerde Konya'da mimar Muammer Batı [Marangozlar Cami, Selçuk Üniversitesi Kampus Cami], inşaat mühendisi Ali Sandıkçı [Özdilek Cami] ve Latif Başaşacı [Konya Otogar Cami] ve son zamanlarda da mimar Necmi Öksüzöğlü [Konya Otogar Cami- çizimlerini yaptığını] ile çalışmıştır. Günümüzde tasarladığı camileri yakın bölgedeki mimarlara çizdiren Hezer, ilk yaptığı camilerde mimar onayının gerekmediğini ancak statik hesapları muhakkak yaptırdığını ve kontrol ettirdiğini belirtmiştir. Cami işine başlayana kadar herhangi bir araştırmasının bulunmadığını, ancak cami inşaatlarına başladıktan sonra Selimiye, Sultanahmet, Ayasofya ve Süleymaniye Camilerini gezdiğini, kubbe, kubbeye geçiş elemanları ve taşıyıcıları hakkında gözlemler yaptığını belirtmiştir.

Resim 8. Bardakçı Cami

Resim 9. Marangozlar Cami
(Fotograf Ali Hezer Arşivi)

Kendinden önce veya aynı dönemde birkaç cami ustanın olduğunu, ancak onlarla çalışmadığını dile getiren Hezer Usta, zanaatkâr ve cami mimarisi sürekliliği arasında sıkı bir bağlantı olduğunu savunur ki, bunun en iyi örneği olarak da kendisini gösterir. Ayrıca camide ustalık alanı olarak önemli bir yer tutan hat, tezyinat, kurşun, minare vb. alanda birçok ustanın yok olduğuna işaret ederek, cami mimarisinde ustalar açısından bir süreklilik olmadığını, gelenekte var olan tekniklerle yapılan camilerin betonarmeye geçirilemediğine ilişkin yorumda bulunmaktadır. Yiğma taş tekniğinde cami yapmadığını, ancak var olan taş duvar üstlerine [Bozkır-Hamzalar, Gülşehir] kubbe yaptığını belirten Hezer, camilerinin hemen hepsini betonarme olarak inşa etmiştir. Marangozlar Cami kubbесinin tuğla yapıldığını, ancak başarılı olamadığını sonrasında da bir daha bu yönteme başvurmadıklarını belirtir.

Diyanet cami proje uygulamalarını geometrik problemler ve yanlışlar konusunda eleştiren Hezer'in dayanağı ise, kubbeye geçişi oluşturan ana mekân ve kubbeye geçiş elemanlarının doğru kullanılmayışıdır. Ona göre, kubbe ve ana mekân oranlarında da hatalar mevcuttur. Aynı zamanda günümüz TOKİ camilerinin de hatalar içerdiiğini belirten Hezer, bu camileri ana ibadet mekânındaki ölçeksizliğiyle eleştirerek, bu yapıların atölyelere benzediiğini dile getirmiştir. Ayrıca bu camilerin mekân kalitesine ilişkin yorumlarda getiren Hezer'e göre, genelde bu yapılarda pencere açıklıklarının çok olması dolayısıyla mekân çok aydınlıktır ki, bunun tam tersine ibadet mekânının biraz loş bir aydınlığa sahip olması gerekmektedir. Özgün olarak tanımladığımız, kubbesiz camileri beğenmediğini belirten Hezer, bunun sebebi

1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu

GeleneK, Zanaat, Tasarım ve İnşa Bağlamında Reel Bir ÖrneKlem; Hasan Hezer
Mehmet UYSAL / Uğur TUZTAŞI

olarak ta yine yeni yapılan çoğu camide ölçek ve oran sorununun halledilememiş olmasını gösterir.

3.3. Hasan Hezer Camileri

Hasan Hezer Usta, günümüze kadar 216 cami tasarlamış ve inşa etmiştir. Bu camilerin kimine temelden başlamış, kimine de süreçte yapılamadığı için ele alıp kubbeye cami mekânlarını tamamladığını belirtmiştir. Hasan Hezer camileri incelendiğinde ilk dönemlerdeki birkaç cami hariç, arsaya göre büyüklük ve eklenti farkları oluşsa da esas itibariyle 4 tipolojide cami yaptığı [Tablo 1] tespit edilmiştir. Kendi adlandırılmasıyla bunlar;

I. 8 Ayaklı Cami: İlk uyguladığı ve 1980'li yıllarda yoğun olarak yaptığı cami tipolojisidir. Kendisine göre bu cami tipinde 50'ye yakın cami yapılmıştır. Ana ibadet mekânı [kare] üstüne kubbenin yerleştirilmesiyle oluşan tipte, kubbeye geçişte köşelerde yarım kubbeler ve pandantifler kullanmıştır. Camideki mahfellerin ana kubbe içine girmemesine gayret gösterilmiştir. Konya Yaka Cami, Konya Kozağaç Cami, Konya 41 Evler Cami bu tipteki örneklerdir.

II. 4 Fil Ayaklı Cami: Ana mekânı büyük olan camilerde bu tip uygulanmıştır. Kubbeye geçişte yanlarda büyük yarım kubbeler ve köşelerde de destek kubbeleri kullanılmıştır. İlk örneği Konya Özdilek Cami olan bu tipe gösterilecek diğer örnekler, Konya Çolak Hoca[Alavardı Aksarıncı] Cami, Özalkent Cami [Kible duvarında kütüphane var], Selçuk Üniversitesi Kampüs Cami ve Konya Otogar Camisi[2012] dir.

III. 4 Kuleli Cami: Kuleli cami tipini 1990'lı yılların başlarında tasarladığını/çizdiğini ve 10 sene uygulayamadığını dile getiren Hezer, bu tipin günümüzde en fazla uygulanan, beğenilen ve istenen cami tipi olduğunu belirtmiştir. Kubbeye geçişte destek kuleleri olan ve aşağıda da bu kulelerin boşluklu taşıyıcı olarak devam eden bir yapısal kurguya sahiptir. Hezer'e göre, 4 Fil ayaklı cami tipine göre daha küçük veya orta ölçekli camilerde uygulanan bu tipin işçiliği daha zordur. İlk örneği Adnan Sürmegöz Cami olan bu tipe, Akseki-Yarpuz Cami, Ermenek Ahmet Keleşoğlu Cami ve Burdur Bucak Organize Sanayi Cami örnek olarak gösterilebilir.

IV. Kubbesiz / Çatılı / Düz Döşemeli Cami: Hezer, bu cami tipinin ekonomik tip olduğunu ayrıca bu tipin iç mekânda kemer olanlar ve olmayanlar olarak iki tipte uygulandığını belirtmiştir. Bu tipe Kombassan Fabrika Cami, Konya Tekstilciler Cami, Sültem Cami [kemersiz], Hayıroğlu Cami ve Seyit Koyuncu Cami örnek olarak gösterilebilmektedir.

Hasan Hezer Usta, gözlemleri sonucu ve süreçte inşa ettiği camilerdeki sorunları gözlemleyerek, cami büyüklüklerine göre kubbe, kubbeye geçiş sistemlerini denemiş ve kendine özgü bir oran yakaladığını dile getirmiştir. Bütün camilerde kendine göre oluşturduğu standartlarının oluştuğunu belirten Hezer'e göre bu standartlar ve buna ilişkin saptamalar şöyledir: Revak kubbeleri 350 cm.den küçük olmamalı ve cami eni ile kubbe yüksekliğinin eşit olması gerekmektedir. Küçük camilerde (15 m.den az) kubbe enden bir kaç metre daha fazla olabilir ancak, kubbe ana mekânına mahfeler kesinlikle girmemeli, hatta 4 fil ayaklı ve 4 kuleli camilerde de yarım kubbenin ve kubbeye destek tonozların dışında olması gerekmektedir. Ayrıca mahfellerin zeminden 3,50 m.den sonra başlaması uygun olup, mahfellerden sonrada en fazla 2 m. yükseklikte artık kubbeye geçiş başlamalıdır. Kısacası, Hezer'e göre, kubbe için iyi bir geometri bilgisi en önemli uygulama etkeni olup, camilerde yapı kabuğu açısından başka bir standart ta duvar kalınlığının en az 40 cm olması gerekliliğidir ki, ayrıca önce duvarların yapılarak kalıbın daha sonra çakılarak betonun dökülmesine özen gösterilmelidir.

1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu

Gelenekten Geleceğe Cami Mimarisinde
Çağdaş Tasarım ve Teknolojiler

Geleneksel Osmanlı camilerinin yapısal ve işlevsel özelliklerine ilişkin saptamalarda da bulunan Hezer, bu yapıların ibadethaneye uygun yapıldığını, iç mekândaki ışık/aydınlık miktarı çok iyi ayarlandığını, diğer camilerden Osmanlı camilerini ayıran özelliğın kubbeye geçiş elemanları olduğunu açık bir dille ortaya koyar. Ayrıca o, bu geçiş elemanlarının da akustiğe katkı sağladığı görüşündedir. Bu doğrultuda bir eleştiri getirerek, Konya'daki İlahiyat ve Hacıüveyszade Camileri'nde bu geçişlerin olmadığını ve bu nedenle de akustiğın kötü olduğunu dile getirmiştir. Genel olarak bakıldığında ise, kendi camilerinde iç mekânda bütün bu konfora ilişkin aydınlık, akustik, oran ilişkilerine dikkat ettiğini ve kendine göre bir standartlar zinciri oluşturduğunun gözlemlenebileceğine işaret eder. İç ve dış birtikliliğine özel bir payda açan Hasan Hezer Usta'ya göre, dışta yakalanan oranların iç mekânda da sağlanması özel bir koşuldur. O, caminin yapısal içeriği ve bütünlük algısının önemine işaret ederek, caminin kubbeli ise kubbeli ve kubbesiz/düz ya da döşemeli/çatılı ise de o şekilde çatılı görülmesiyle bu algısal bütünlüğe kavuşulabileceğini savunmaktadır. Onun mekânsal kaliteye ilişkin en önemli dayanağı ise ölçek problemidir. O, camilerde iç mekân ölçeğinin önemli olduğunu ve insanı kapsayacak bir büyüklükte/yükseklikte olması gerektiğini savunarak, insanı ezecek yükseklikte olmaması gerekliliğine işaret eder. Bir örnek vererek, Marangozlar Cami 20x20 m sütunsuz cami olduğunu, bu ölçüde ve bundan büyük tek kubbeli [destek yarım kubbelerin, tonozların ve yan kubbelerin olmadığı] camilerin hantal gözüktüğünü belirtmiştir. 15-16 m.den sonra tek kubbe yapmayıp, yandaki yarım kubbelerle desteklenebileceğini belirten Hezer, Osmanlı'nın camileri taş ile yaptığını, bizim birçok imkâna rağmen günümüzde kubbeleri betonarme bile yapamadığımızı söyleyerek keskin bir eleştiri getirmektedir.

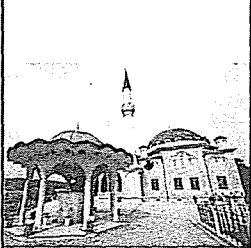
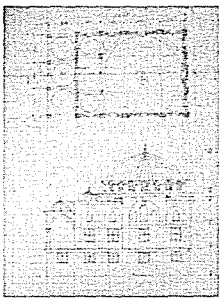
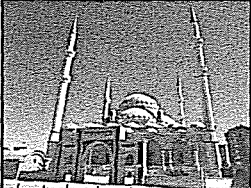
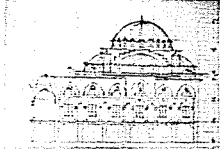

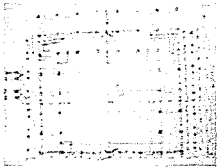
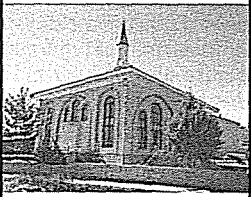
Hasan Hezer Usta için günümüzde nitelikli bir cami uygulamasında başarıyı tayin eden olmazsa olmaz koşul uygulama ekibidir. Kendi uygulamalarında da değişmez prensiplerinin olduğunu belirten Hezer, uzunca yıllara dayanan deneyiminde çalışma ekibine özen gösterdiğini söyler. Camilerin tasarım ve kaba inşaat uygulamasını [Kalıp, demir, duvar] kendisinin yaptığını, kendi uzmanlık alanının dışındaki işleri prensip olarak yapmadığını, ancak -uygulamadaki kaliteyi de gözeterek- sadece iyi ustalara yönlendirme yaptığını belirtmiştir. Hezer Usta uygulamalarında çalıştığı inşaat kâlemlerini ve ustalarını: Beton [isim belirtmedi], sıva [isim belirtmedi], hat ve tezyinat [Veli Acar-Semih İrteş {o, bir vurgu yaparak, kendi elle yazıyor şablon kullanmıyor demektir} - Yaşar Göçü {vefat ettiğini onunda elle yazdığını belirtmiştir}]- Zekeriya Usta {Hezer günümüzdeki birçok usta şablona yazıyor diyor}], boya [isim belirtmedi], kurşun/alüminyum [isim belirtmedi], vitray [Ankaralı Bayram Usta], minare [yapılacağı yer ve tasarım Hasan Hezer Usta'ya ait Urfalı ve Bursalı ustalar], mihrap ve minber [Mehmet Emin Kabakçı-mermerci, Mevlüt Çiller-ahşap künde kari ustası] olarak sıralamıştır. Ayrıca Hezer camilerin tasarımında; arsa, ekonomik durum ve cami derneği/yaptıracak kişinin isteğinin etkili olduğuna özel bir vurgu yaparak, cami dernekleri dışında kişisel bağış yoluyla yapılan camilerin daha hızlı ve nitelikli yapıldığını, son zamanlarda da bu tip cami yapımında gözle görülür bir artış olduğunu söylemektedir. Uygulamalarında kible yönü, özellikle de arsa büyüklüğünün kendisini sınırladığını ve buna göre biçimlenmenin gerçekleştiğini söyleyen Hezer, caminin kiblesini, kible saati ve pusula kullanarak bulduğunu ve tasarıma öyle başladığını belirtmiştir. Küçük mescitlerde tasarladığını, hatta kendi köyünde [Akpınar] bir mescit (6x6m) uygulamasının olduğundan bahseden Heze, bu konuda da şu saptamaları yapar. Ona göre, Cumhuriyet öncesinde ve 1960'lı yıllara kadar devam eden mahalle cami ve mescidi geleneği Konya da devam ettirilmelidir. O, eskiden camiler için imar planlarında yer ayrıldığını, ancak hayırsever vatandaşların verdiği arsa bağışlarıyla cami yapıldığını, bu arsalarında çoğu zaman yetersiz kaldığı ve gerekli müstemilatı bile zor yerleştirdiklerini belirtmiştir. Günümüzde ise cami, için arsaların ayrıldığını, cami büyüklüklerinin mahalle nüfuslarına göre, evlere yakın yapılmasını ve Cuma camilerinin ise birkaç mahallenin

1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu

GeleneK, Zanaat, Tasarım ve İnşaa Bağlamında Reel Bir ÖrneKlem; Hasan Hezer
Mehmet UYSAL / Uğur TUZTAŞI

Tablo 1. Hasan Hezer Cami Tipolojileri

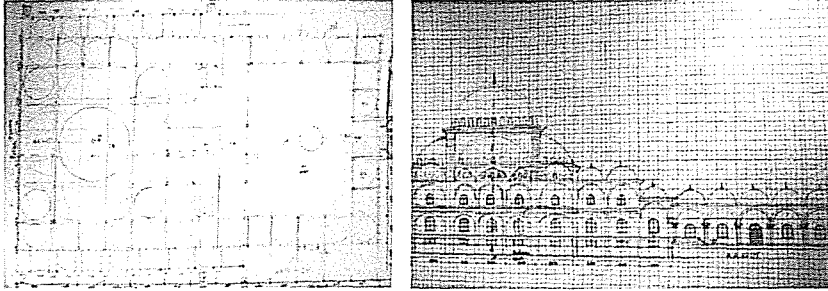
Cami Tipolojisi	Örnek Camiler		
	Cami İsimleri	Foto	Tasarım
8 Ayaklı Cami	Konya Yaka Cami Konya Kozagaç Cami Konya 41 Evler Cami Kuzuluk Kaplıcaları Cami Beyşehir Hastane Cami Doğanbey Cami Konya Şehitlik Cami Konya Tıp Fakültesi Yanı Cami Kumluca Karataş Cami	 Kuzuluk Kaplıcaları Cami	
4 Fil Ayaklı Cami	Konya Özdilek Cami Konya Çolak Hoca Cami (Alavardı Aksarıncı) Konya ÖzalKent Cami (Kible Duvarında Kütüphane var) Selçuk Üniversitesi Kampus Cami Konya Otogar Cami (2012)	 Konya Otogar Cami	
4 Kuleli Cami	Adnan Sürmegöz Cami Murat Hüdavendigâr Cami Karapınar Merkez Cami Akseki-Yarpuz Cami Ermenek Ahmet Keleşoğlu Cami Selçuklu Merkez Cami (İlave Revaklı) Kulu Merkez Cami (İlave Revaklı Cami) Bozkır TOKİ Cami Bucak Organize Sanayi Cami	 Konya Adnan Sürmegöz Cami	
Kubbesiz / Çatılı/ Düz Döşemeli Cami	Konya Tekstilciler Cami Sültem Cami (Kemer Yok) Hayıroğlu Cami Seyit Koyuncu Cami	 Konya Tekstilciler Cami	

1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu

Gelecekte Gelenekten Cami Mimarisinde
Çağdaş Tasarım ve Teknolojiler

Mekanı deneyimleme tecrübesine dayanarak, Klasik Osmanlı Cami tipolojisi ve onun devamlılığı konusunda da yorumlarda bulunan Hezer için, klasik olan bu model son noktadır ve günümüzde ancak teknoloji yardımıyla Osmanlı camilerindeki yapısal öğelerin geliştirilebileceği hatta daha iyilerinin yapılabileceği [kubbe büyüklüğü olarak-50x50 m.] inancındadır ve özellikle de minarelerin farklı biçimlerde yapılabileceğini savunmaktadır. Çelik malzemeyi bilmediğini bu konuda da yorum yapamayacağını da söylemektedir. Öte yandan, değiştiği tipolojilerden farklı camilerde yaptığını belirten Hezer, altıgen kasnak üzerine kubbesini oturttuğu Bozkır Hamzalar Camisini örnek gösterir. Başka bir uygulama örneği olarak Konsan Cami'sin gösterir ki, bu uygulamada, Konya kent merkezinde tarihi avlulu revaklı caminin olmadığını ve böyle bir uygulamaya başvurduğunu belirtmiştir. Hasan Hezer Usta, kendi oğullarını [3 oğlunu] ve yeğenlerini cami ustası yaptığını, ayrıca yanında birçok ustası yetiştirdiğini belirtmiştir. Yaptığı büyük camilerini daha çok sevdiğini [Konya Otogar Cami 2300 m², Konya Büsan Cami 1700 m²] ve Konya'ya büyük bir cami yapmayı istediğini/hayal ettiğini söylemiştir [Resim 10].

Resim 10. Hasan Hezer Usta'nın Konya'ya Yapmayı Hayal Ettiği Cami

4.Sonuç

"Koca Sinan, mühim bir başlık için bir madırgacı arar. İstanbul'da bu işi yapabilecek ustanın olmadığını öğrenince araştırır. Sonunda ona 'Üstadım, Kastamonu'nun filan köyünde bir pîri fanî madırgacı bulunmaktadır. Şayet o buraya gelemez de sütun başlığı mermer oraya gönderilirse, ümit ediyoruz ki, hâlâ eli çekiç tutar yapar da, biz de bunu yerine koyarız.'" [Uzunoğlu, 2007,34].

Cami mimarisindeki kırılmanın 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleştiği ve bu dönemden sonra zanaatkâr/usta bilgi aktarımının gerçekleştirilemediği görülmektedir ki, bu duruma cami yapımındaki azalma ve özellikle malzeme [betonarme] değişimindeki problemler sebep olarak gösterilmektedir. Öte yandan cami mimarisinde bir duraksak fikir olarak toplumda ciddi şekilde kabul görmüş olan Klasik Osmanlı Camilerinde en son noktaya ulaşıldığı fikri ve bu doğrultudaki talepler/yansımalar üretim sürecini de fazlasıyla etkilemiştir. Öte yandan bugüne kadar gelinen süreçte cami yaptırma biçimlerinde de değişimler olduğu gözlemlenmektedir. Artık cami yaptırma dernekleri aracılığıyla yapılan camilerin sayısının azaldığını ve bağış yoluyla yapılan camilerin sayılarının arttığını görmekteyiz. Aynı zamanda bu durumun cami niteliğine de olumlu yönde etkilerinin olduğu/olacağı söylenilebilir. Daha önceleri kentlerde arsa bağışlarına göre düzensiz bir planlama anlayışıyla yapılan camiler için günümüzde imar planlarında yer ayrılması da olumlu bir planlama anlayışının getirisi olarak görülebilir.

Aslında Hasan Hezer Usta'nın yaşadığı değişim/gelişim ülkenin son 40 yılının da yansıması olarak görülebilir. Hezer, 1970'li yıllardan sonra cami tasarımına ve inşaatına başlamış bu süreçte 200'ün üzerinde cami yapmıştır. Kuşkusuz, cami inşaatına başlamasında iyi zanaatkâr olmasının büyük katkısı olmuştur. Hezer, en

1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu

Gelenek, Zanaat, Tasarım ve İnşa Bağlamında Reel Bir Örneklem; Hasan Hezer
Mehmet UYSAL / Uğur TUZTAŞI

azından geleneksel tipolojinin devamlılığını sağlayacak mimari birikime sahip olmasa da, bu üretim ağındaki zanaat ekseninin profiline yönelmiş ve kendince standartlar sağlamaya çalışmış bir ustadır. Yaptığı camilerde birçok plan şeması ve tipolojik denemelerde bulunduğu gözlemlenen Hezer'in kendine özgü standartlar oluşturarak günümüzde de cami yapımına devam ettiği görülmektedir. Cami tasarımında ve yapımında klasik Osmanlı Cami öğelerini geleneksel karakterde kullanmaya itina gösteren Hasan Hezer Usta'dan önce Konya'da cami işi uğraşan birkaç usta olduğu, günümüzde cami inşaatı ile uğraşan ustaların arttığı ise varılan sonuçlardandır. Aynı zamanda hat ve tezyinata ilişkin usta sayısının çok az olduğu, diğer alanlarda mihrap ve minber [mermer] ustalığında Hasan Hezer Usta ile birlikte bu zanaatkârların kendilerini geliştirdikleri tespit edilmiştir. Bu araştırma da son yıllarda özellikle kubbeli camiler ve çirkin örnekleri üzerinden yapılan tartışmalara yönelim gösterilmedi çünkü belirli bir cesaretle yola çıkan usta ve sanatkârların yaptığı camilerdeki estetik yoksunluğun özellikle mimari üretim dilindeki eksiklikle şekillendiği açıkça ortadır. Hatta ne kadar başarılı ustalık (tezyinata veya yapısal kurguya bağlı) sonuçları ortaya çıkarsa çıksın yalnız belirli bir talep yoğunluğuyla şekillenen bu programsızlığın geldiği nokta da bellidir. Belki bu noktada ki keskin çözümde Hilmi Şenalp'in de belirttiği gibi, geleneğin takipçisi iddiasında olan böyle bir üretim ağında işin sadece usta ve sanatkârın görüşüne bırakılmaması olacaktır [Uzunoğlu, 2007, 82]. Bu çalışmada da yaptığı cami örnekleri tanıtılan Hezer Usta'nın eserlerindeki mimari estetiğe ilişkin eleştiri getireceğimiz unsurlar hiçte az değildir. Fakat, bu araştırmanın temel dayanağı geleneksel bir üretim dilindeki kopukluğa dikkat çekmek olduğundan buna ilişkin saptamalar yapılmıştır. Geleneğin içinde anlamlı bulunan bütün unsurları dahası onu aynı zamanda çağdaş kılan dönem okumalarını süreklilikteki kopuklukla beraber değerlendirme ihtiyacı vardır. Sonuç olarak yapı üretiminde, geleneğin aktarımında yapı ustalarının/kalfalarının/zanaatkârların çok önemli rolleri olduğu gerçeğini göz ardı edemeyiz.

Kaynakça

- Altın, Yusuf. 2009. Konya'daki Geç Dönem Osmanlı Camileri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış yüksek Lisans Tezi, 101-180, 211, Konya.
- Anonim. 1946. Şişli Camisinin İnşası İlerliyor, Arkitekt: Mimarlık, Şehircilik ve Süsleme Sanatları Dergisi, Sayı. 11-12 (179-180), s. 268-270, İstanbul.
- Anonim. 1947. Ankara'da Yapılacak Cami Projesi Müsabakası, Arkitekt: Mimarlık, Şehircilik ve Süsleme Sanatları Dergisi, Sayı 3-4(183-184), s.57-65, 82, İstanbul.
- Anonim. 1953. Şişli Cami'nin Yazı ve Tezyinatı, Arkitekt: Mimarlık, Şehircilik ve Süsleme Sanatları Dergisi, Sayı.09-12(263-266), s.178-180, İstanbul.
- Anonim. 2012 [a]. Düünden Bugüne Camilerimiz Değerlerini Nasıl Kaybetti? Ruhlarına el-fatiha. NTV Tarih Dergisi, Sayı 42 (Temmuz 2012), s.28-37, İstanbul.
- Anonim. 2012 [b].
http://www.dertlidolap.com/index.php?option=com_content&view=article&id=130&format=pdf&Itemid=73 erişim tarihi 22 Ağustos 2012.
- Anonim. 2012 [c].
http://www.diyanet.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel_tablolar/2_cami/2_2_istatistik_bolge_birimleri_siniflamasına_gore_cami_sayisi.xls, erişim 20 ağustos 2012 tarihinde erişilmiştir.
- Aslanapa, Oktay. 1986. Osmanlı Devri Mimarisi, İnkılap kitapevi Yayınları, s.568, İstanbul.
- Bedrettin, Behçet. 1934. Yeni ve Eski Mimarlık, Arkitekt: Mimarlık, Şehircilik ve Süsleme Sanatları Dergisi, Sayı 06(42), s.175-177, İstanbul.
- Bektaş, Cengiz. 1973. Bir Cami Etimesgut, Arkitekt: Mimarlık, Şehircilik ve Süsleme Sanatları Dergisi, Sayı 03(379), s.124-125, İstanbul.
- Burhan Arif. 1931. Kandilli Cami, Arkitekt: Mimarlık, Şehircilik ve Süsleme Sanatları Dergisi, Sayı 10(10), s.326-330, İstanbul.

1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu

Getenekten Geleceğe Cami Mimarisinde
Çağdaş Tasarım ve Teknolojiler

- Egeli, Vasfi. 1947. Fener Yolunda Bir Mescit, Arkitekt: Mimarlık, Şehircilik ve Süsleme Sanatları Dergisi, Sayı 07-08(187-188), s.157-161, İstanbul.
- Egeli, Vasfi. 1953. Şişli Cami, Arkitekt: Mimarlık, Şehircilik ve Süsleme Sanatları Dergisi, Sayı 09-12(263-266), s.169-177, İstanbul.
- Eğilmez, Ertuğrul. 1957. Maltepe Cami(İstanbul), Arkitekt: Mimarlık, Şehircilik ve Süsleme Sanatları Dergisi, Sayı 03(288), s.113-116, İstanbul.
- Evren, Ercan. 2010. Modernlik ve Türkiye’de Modern Camiler, Mimarlar Odası Antalya Şubesi Yayını.
- Haşim, Ahmet. 1928. Mürteci Mimari, "Gurebâhâne-i Laklakan", "Bütün Kitapları" içinde, Oğlak Yayınları, yay.haz.: Raşit Çavaş, 2004, 268-270, İstanbul.
- Kuban, Doğan. 2007. Osmanlı Mimarisi, YEM yayın, İstanbul.
- Mortaş, Abidin ve Kara, Hüseyin. 1951. Kalaba Cami(Ankara), Arkitekt: Mimarlık, Şehircilik ve Süsleme Sanatları Dergisi, Sayı.1-2(229-230), s.6-10, İstanbul.
- Onay, Ahmet. 2009. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Camilerin Finansmanı, Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt 7, Sayı 18, s.43-80, İstanbul.
- Oral, Murat. 1993. Gelişim süreci İçinde Cumhuriyet Cami Mimarisinin İrdelenmesi-Konya Örneği, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Ödekan, Ayla. 2009. Zanaattan Mimarlığa Doğru, Mimar Kemalettin ve Çağı Mimarlık/Toplumsal Yaşam/ Politika, Ed.Ali Cengizkan, TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü ortak yayını, s.48-52, Ankara.
- Öz, Tahsin. 1954. Yeni Yapılacak Camiler Münasebetile, Arkitekt: Mimarlık, Şehircilik ve Süsleme Sanatları Dergisi, Sayı 09-12(275-278), s. 188, İstanbul.
- Öz, Tahsin. 1987. İstanbul Camileri, I, II.Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özcan, Yusuf. 1990. Ülkemizdeki Cami sayıları Üzerine Bir İnceleme, İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, s. 5-20, İstanbul.
- Sayar, Zeki. 1977. Minare Görevini Yitiriyor mu?, Arkitekt: Mimarlık, Şehircilik ve Süsleme Sanatları Dergisi, Sayı.03(379), s.154-157, İstanbul.
- Sözen, Metin. 1984. Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı (1923-1983), Türkiye İş Bankası Yayınları, s.378, Ankara.
- Şenyurt, Oya. 2009. Geç Osmanlı’da İnşaat Örgütlenmesi ve "İnşaat Alanının" Aktörleri: Gayrimüslimler, Mimar Kemalettin ve Çağı Mimarlık/Toplumsal Yaşam/ Politika, Ed.Ali Cengizkan, TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü ortak yayını, s. 67-80, Ankara.
- Türkantoz, Kayahan. 2011. Türkiye’de Çağdaş Cami Mimarisinde Eğilimler, <http://www.arkitera.com/haber/index/detay/turkiyede-cagdas-cami-mimarisinde-egilimler/5636>, erişim tarihi 22 Ağustos 2012.
- Uzun, Çisem. 2008. 17-19 YY.’larda İstanbul’da Caminin Kentsel ve Simgesel Dönüşümü, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.36-37, İstanbul.
- Uzunoglu, Ahmet. 2007. (Yay. Haz.), Cami Projeleri İstisare Toplantısı 10-11 Temmuz 2006, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Arşiv belgesi**
- Başbakanlık Cumhuriyet arşivi[BCA], 15.9.1942,30.10/192.318.22, Kırıkkale ve Küçük Yozgat’a birer cami yapılması için teklif.
- Fotoğraflar**
- Google earth, 2012, Bardakçı ve Marangozlar Cami hava fotoğrafları, 20 ağustos 2012 tarihinde google earth programından alınmıştır.
- Ali Hezer Fotoğraf arşivi.
- Görüşme**
- 23 Ağustos 2012, Hasan Hezer Usta röportajı.